

УДК 351

О. В. Надоша,

аспірант кафедри державної політики та управління політичними процесами
Національної академії державного управління при Президенті України

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ

Анотація. В межах даної статті здійснено аналіз сутності сталого розвитку, конкретизувати його зміст, у всіх його об'єктивних проявах, концептуальні суперечності у підходах реалізації його принципів, чітко ідентифікувати фактори впливу на функціонування сучасних систем державного управління, їх організаційно-функціональний потенціал по управлінню процесами сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, суспільний розвиток, державне управління, держава, сталий інноваційний розвиток, стратегія сталого розвитку

Аннотация. В рамках данной статьи осуществлен анализ сущности устойчивого развития, конкретизировать его содержание, во всех его объективных проявлениях, концептуальные противоречия в подходах реализации его принципов, четко идентифицировать факторы влияния на функционирование современных систем государственного управления, их организационно-функциональный потенциал по управлению процессами устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, общественное развитие, государственное управление, государство, устойчивое инновационное развитие, стратегия устойчивого развития.

Annotation. Within this article analyzed the nature of sustainable development, to specify its contents, in all its objective manifestations, conceptual differences in the approaches of his principles, clearly identify the impacts on the functioning of modern public administration, their organizational and functional capacity management processes for sustainable development.

Keywords: sustainable development, social development, public administration, government, sustainable development innovation, the strategy of sustainable development

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Проблема сталого розвитку є достатньо новою соціально-економічною та політичною конструкцією, а тому в межах сучасних дослідницьких підходів не має належного розроблення, що тим самим обумовлює доцільність її методологічного обґрунтування в межах сучасної державно-управлінської науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на яких спирається автор.

Доцільність розроблення оптимізаційних моделей суспільного розвитку вперше була обґрунтована у 1971 році у працях Дж.Форрестера присвячених дослідженням кризи соціально-економічних та екологічних систем представлених в математичній моделі глобального розвитку "Світ -2" [1]. Пізніше ці дослідження мали продовження у працях вчених під керівництвом Д.Медоуза у яких було розроблено модель "Світ -3", яка безпосередньо стосувалась утвердженню стабілізаційних принципів розвитку сучасного суспільства, шляхом досягнення "глобальної рівноваги" [2]. Ця ідея також мала розвиток у концепціях вчених Римського клубу, під керівництвом американського вченого М.Месаровича та німецького Е.Лестеля, які проводили дослідження в межах проекту "Стратегія виживання", безпосередньо досліджуючи критерії розвитку розвинутих держав та тих, які перебувають на етапі розвитку [3]. Окреслені вченими проблеми також мали широке розроблення у багатьох країнах світу, в тому числі і радянськими [4].

Вперше конкретизовано проблема сталого розвитку була озвучена у 1992 році на конференції ООН з питань природного середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро, тут же представниками 179 держав було прийнято програму економічного та соціального розвитку людства у майбутньому сформульовану у документі "Порядок денний на XXI століття". В основі цієї програми лежала концепція сталого розвитку, яка передбачала "модифікацію біосфери та застосування людських, фінансових, живих та неживих ресурсів для задоволення людських потреб та покращення якості життя" [5]. Логічним продовженням цього документу стало прийняття на Всесвітньому саміті по сталому розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 році "Плану виконання рішень на найвищому рівні", у якому були визначені конкретні заходи та часові інтервали їх реалізації: 2005-2015 р.р. оголошувались декадою переходу світу до сталого розвитку [6].

Прийняття Концепції сталого розвитку має три визначальних складових: екологічну, економічну та соціальну, недооцінення рівнозначності кожної із яких може привести до певних перекосів у забезпеченні сталого розвитку сучасного суспільства. З огляду на це, "активний розвиток економіки при слабкому розвитку екологічного та соціального напрямів приведе до порушення сталості розвитку... неможливо забезпечити покращення умов життя, якщо нарощення могутності економіки не буде супроводжуватись скороченням техногенного навантаження на людину та вирішенням соціальних проблем у житті суспільства" [7]. У такий спосіб, Концепція сталого розвитку спрямована на одночасне вирішення трьох основних завдань реалізації сталого розвитку – забезпечення росту економіки за умови одночасного покращення екологічної ситуації та вирішення соціальних питань.

В межах сучасних дослідницьких підходів поняття "сталій розвиток" ("sustainable development") є предметом окремого аналізу вчених у сфері природничих і гуманітарних наук і буквально перекладається як "тривалий розвиток на власній основі", "сам себе підтримуючий тривалий розвиток". В межах аналізу даного поняття сформувалась значна кількість визначень сутності поняття "сталій розвиток", якими вченими описано процеси розвитку та рівні організаційних систем (біологічних, соціально-економічних, політичних, географічних). На думку З.Греффа, "сталій розвиток – це концепція, ідеологія, реакція світового співтовариства на кризові явища у біосфері, економіці, сфері міжнародних відносин" [8]. З огляду на це, сталий розвиток як нова форма соціальної динаміки стосується всіх сфер життєдіяльності людини і потребує науково-методологічного розроблення проблем його запровадження. Найменш розробленими його аспектами залишається аналіз систем державного управління в умовах сталого розвитку, перехід суспільств до принципів сталого розвитку, механізми утвердження сталого розвитку та управління ним, доцільність обґрунтування яких і визначила методологічний інтерес даного дисертаційного дослідження.

Для більшості вчених у контексті дослідження проблеми сталого розвитку першочергове значення посідає обґрунтування та розробка відповідних сценарних методик переходу до умов сталого розвитку. Важлива роль у даному напрямі належить "базовому сценарію інерційного розвитку" який включає обґрунтування конкретних заходів для забезпечення умов сталого розвитку. В протилежному випадку відсутність такого "сценарію" приведе до ресурсної кризи, аби її попередити дослідниками було виокремлено нову форму соціальної організації – "стале суспільство", яка б забезпечувала його стаціонарний стан розвитку. Побідна думка також була підтримана такими вченими як Д.Туркотт, Д.Сорнетте, на думку яких "процес переходу суспільства до сталого розвитку є своєрідною формою руху від несталості до сталості суспільства, він потребує масштабних, глибоких та багатограних дій: від перегляду філософських та світоглядних концепцій,

перебудови політичних систем та держав на всіх організаційних рівнях” [9]. Саме тому для сучасного людства першочерговим питанням є розроблення ефективних та оптимізаційних інструментаріїв забезпечення переходу суспільств до сталого розвитку. Стратегічно важливими виступають механізми державного управління, які не лише мають забезпечити перехід суспільств до сталого розвитку, але й забезпечували управління сталим розвитком та протистояли ймовірним ризикам, які матимуть місце якщо суспільство протягом певного відрізка часу не досягне відповідної сталості у діяльності своїх інститутів.

Визначальний інтерес для даного дослідження становить підхід російського вченого *Х.А.Барлибаєва*, відповідно до якого побудовано дану авторську концепцію, щодо загального характеру розуміння сутності та специфіки сталого розвитку, а також і його впливу на сучасну систему державного управління. Відповідно до даного підходу “сталий розвиток” є поняттям, концепцією, теорією про можливість збалансованого, зрівняного динамічного стану та розвитку світового співтовариства у єдності з оточуючим середовищем в межах соціоприродної системи, який оцінюється за певними критеріями чи індикаторами” [10, С.21]. Це свідчить про те, що сталий розвиток є концепцією, яка усуває будь-які прояви нестабільності системи. Подібна думка щодо сутності поняття сталого розвитку також була висловлена *П.Самуельсоном*, під яким він розумів урівноважений розвиток при якому зберігається здатність суспільства до саморегуляції [11]. Тому виходячи із цього основним завданням для діяльності органів державної влади має бути спрямування зусиль на відновлення порушень структурних зв'язків, яких зазнає система у різі втрати рівноваги.

Цікавим також у методологічному відношенні є підхід *Д.Стіглиця*, в межах якого сталий розвиток розглядається як “розвиток, який має дозволити людству уникнути можливого передчасного зникнення з обличчя Землі в результаті самознищення під впливом власних варварських дій стосовно оточуючої дійсності” [12, С. 43]. На думку експертів ООН сталий розвиток являє собою “такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але й не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби” [13, С. 25]. Виходячи із цього, основу забезпечення сталого розвитку суспільств становить реалізація двох рівнів потреб, серед яких: реалізація потреб найбідніших прошарків населення та потреби турботи про соціальну справедливість з боку можливих прошарків. Таке розуміння змісту також підтверджується програмними документами ЮНЕСКО, де чітко сформульовано основні завдання сталого розвитку: “розквіт, справедливість та здорове оточуюче середовище, що є мрією для кожної сучасної людини... сталий розвиток робить можливим реалізацію цієї мети за допомогою правильно здійсненого вибору та правильної політики держав, спрямованих на вирішення трьох взаємопов'язаних завдань: досягнення економічного росту, охорона оточуючого середовища; досягнення соціальної справедливості” [14].

Одним із найбільш відомих на пострадянському просторі ідеологів утвердження концепції сталого розвитку *В.І.Данілов-Даніляном* запропоновано визначенням як “такий розвиток, який не виводить глобальну цивілізацію за межі господарчої ємкості біосфери... він не викликає у біосфері процесів руйнування, результатом якого може стати виникнення умов, для людини принципово неприйнятних” [15, С.158]. Найбільш конкретизовано на нашу думку розуміння сталого розвитку представлено у концепції *А.Д.Урсула*: “сталий розвиток - це керований системно-збалансований соціоприродний розвиток, який не руйнує природне середовище, забезпечує виживання та безпечно довге існування цивілізації” [16, с. 43].

Формулювання цілей статті (постановка завдань).

Метою даної статті є здійснити теоретико-методологічний аналіз сутності сталого розвитку, чітко конкретизувати його зміст, у всіх його об'єктивних проявах, концептуальні суперечності у підходах реалізації його принципів, чітко ідентифікувати фактори впливу на функціонування сучасних систем державного управління, їх організаційно-функціональний потенціал по управлінню процесами сталого розвитку.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, яким присвячується стаття.

В межах даного дослідження також особливу увагу варто приділити концепції стало-безпекового розвитку, в межах якої сформульовано основні принципи подолання, викликів, загроз, ризиків, небезпек обумовлених відсутністю безпеки з якими ймовірно стикнеться світ за умови несталого розвитку. У даному відношенні мова йде про запровадження ефективних інструментів, які б не дозволяли відхилень від “закономірного природно-історичного розвитку людських системних утворень” [17, С.185]. У такому контексті мова йде про нові пріоритети діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки, які покликані забезпечувати умови стало-безпекового розвитку, досягнути якого можливо лише “шляхом переведення всього суспільного розвитку з небезпечних, несприятливих шляхів на безпечні та сприятливі” [17, С.194]. Виходячи із цього, під сталим розвитком варто розуміти безпеку розвитку, досягнути якої уявляється можливим шляхом оптимізації процесів розвитку сучасного суспільства та узгодження їх із його природно-історичними закономірностями функціонування. У підтвердження цього, *А.Д.Урсул та Т.А.Урсул* під сталим розвитком розуміють “не лише системну єдність економічних, соціальних та екологічних видів та аспектів діяльності, але й іманентних взаємозв'язків розвитку та безпеки, скоріше забезпечення безпеки через розвиток і розвиток через забезпечення безпеки” [18, С. 26]. У такому розумінні реалізація механізмів забезпечення сталого розвитку має належати не лише органам державної влади у сфері національної безпеки, але й і всім сферам соціальної діяльності, які покликані охороняти безпеку через розвиток власної діяльності у певному предметному напрямку. Відповідно до даного підходу *А.Д.Урсул та Т.А.Урсул* наполягають на необхідності “формування глобальної безпеки, яка загалом має здійснюватись через перехід до сталого розвитку, а не через примноження та посилення “захистних” структур та форм діяльності” [18 С. 219].

Водночас, теоретико-методологічне обґрунтування поняття сталого розвитку знайшло певне відчуження у концепції відомого пострадянського вченого з питань глобальної динаміки *Н.Н.Моїсєєва*. На його думку “вислів “sustainable development” важко перекладається на російську мову (та ймовірно на інші мови), найправильнішим його перекладом є “розвиток узгоджений із станом природи та її законами” [19, С.74]. При цьому, вчений наголошує на неприпустимості використання поняття “сталий розвиток”, оскільки у такому його варіанті він містить певний алогізм, це безпосередньо пов'язано з тим, що “поняття розвиток – антипод поняття сталості та стабільності... сталого розвитку просто не може бути, якщо є розвиток, то стабільності вже не має” [19, С. 98]. Саме тому, інший російський дослідник *А.М.Ляпунов* наполягає на необхідності замінити поняття сталий розвиток суспільства поняттям “структурна сталість”, під яким він розуміє “якісну тотожність (правильно визначена мета функціонування системи та віднайдені їй відповідні засоби, які слугують досягненню кінцевої мети) систем при зміні їх різних параметрів” [20, С. 57].

Теоретико-методологічну цінність в межах даного розгляду також становить концепція філософського обґрунтування сталого розвитку та сталості розроблена *В.А.Рабошюю*. На його думку “основною сталого розвитку будь-якої системи є самоорганізація, її важлива властивість синергія... синергія факторів розвитку, безперервна взаємодія елементів, які визначають динаміку системи, її транзитну детермінацію, так і зміни, які відбуваються у зовнішньому середовищі” [21, С. 43].

Загалом, переважна більшість вчених у сталому розвитку вбачають складну систему, важливими характеристиками якої є: неадитивність [4]; еквіфінальність [12]; цілеспрямованість [8]; емерджентність прагнення до створення та підтримання гомеостазу [3]. Це безпосередньо, характеризує сталий розвиток як відкриту динамічну систему здатну до забезпечення сталості процесів. Сталість як критеріальний атрибут забезпечення сталого розвитку “виражається через здатність системи до самозбереження, обумовлює життєздатність та адаптацію системи до мінливих умов зовнішнього середовища” [22]. З цього приводу *В.М.Золотарьов* наголошує на тому, що сталість соціальних систем може розглядатись як “інваріант, стан системи або структура, спосіб функціонування або траєкторія саморозвитку. Вибір інваріанту залежить як від властивостей системи, так і від цілей розвитку. Сталою є система, здатна зберігати інваріант протягом певного періоду, який перевищує стан зміни інваріанту (перехідний період)” [23]. Такий підхід як раз дозволяє чітко ідентифікувати принципову методологічну відмінність умов сталого розвитку та умов перехідного періоду у розвитку сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Здійснений нами аналіз концепцій та теорій розуміння змісту сталого розвитку дозволив виокремити такі основні, які відіграють важливу теоретико-методологічну роль для розроблення цієї проблематики в межах даного дисертаційного дослідження. На підставі цього необхідно виокремити такі основні підходи та теорії як:

1. *Антропоцентричний підхід* (сталий розвиток передбачає збалансоване вирішення задач соціально-економічного розвитку на перспективу та збереження сприятливих умов оточуючого середовища та природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб населення певної території).
2. *Еволюційно-циклічна теорія та теорія динамічної рівноваги* (сталий розвиток розглядається як основа дослідження трансформації, динаміки, інтеграції та диференціації в системі розвитку суспільних відносин).
3. *Системний підхід* (сталий розвиток формується під впливом суспільної, економічної, соціальної та науково-технічної системи).
4. *Неокласичний підхід* (сталий розвиток розглядається як результат запровадження нових технологій в умовах запровадження саморегуляційних ринкових механізмів).
5. *Неокенсіанський підхід* (сталий розвиток досягається на межі формування ринкового механізму та державного регулювання економічних процесів).
6. *Інституціональний підхід* (сталий розвиток трактується у контексті запровадження адекватних інституційних заходів, спрямованих на його забезпечення).
7. *Інфраструктурний підхід* (сталий розвиток досягається за умови наявності гнучкого інваріантного інфраструктурного механізму забезпечення інноваційного типу сталого розвитку кожного елементу соціальної системи).

Сталий розвиток на нашу думку являє собою таку складну соціальну систему, яка характеризується динамічною структурною стабільністю, збереженням безперервної заміни її елементів, процесуальними складовими якої є буферність, саморегуляція, швидкість та фази розвитку суспільства. З огляду на це загальностратегічними критеріями сталого розвитку можуть виступати, тривалість життя, яка традиційно визначається соціально-економічними умовами життя,

стабільність та визначеність політичної ситуації.

Одним із визначальних принципів концепції сталого розвитку на нашу думку має стати формування та утвердження такої системи розвитку, яка б сприяла повній та усесторонній інтенсифікації стабільності функціонування інститутів управління всіх рівнів. Виходячи із цього, слід відзначити, що заявлена програма переходу до сталого розвитку у "Порядку денному на XXI століття" та "План виконання рішень на вищому рівні" не розкривають методологічну й інструментальну мету його реалізації. На думку *О.Н.Дрейера* та *В.А.Лося* важливою складовою інтенсифікації процесів сталого розвитку суспільства має виступати посилення ролі науки та нових технологій. З огляду на це "має бути переглянуто науково досліджені основи суспільствознавчих наук, в тому числі філософії, економіки, соціології, політології, етики... має бути здійснено переорієнтацію наукових досліджень, що тим самим привело б до перетворення всієї системи внутрішньодержавних відносин, що тим самим спростило б умови переходу до сталого розвитку" [24, С.142].

В межах даного аналізу також особливу увагу варто приділити концепції *Г.Х.Брундтланд*, яка акцентує увагу на вирішенні ключових взаємопов'язаних завдань, вирішенню яких має слугувати перехід до сталого розвитку. Саме ці завдання на нашу думку можуть слугувати важливими критеріями визначення умов сталого розвитку. До таких завдань вчений відносить: 1) прагнення уникнути екологічної катастрофи та ймовірного самознищення людства; 2) досягнення сталого розвитку у загальнолюдському, планетарному, всесвітньому масштабі за участі кожної країни у вирішенні своїх завдань як частини загальносвітових; 3) забезпечення розвитку сучасного світового співтовариства без нанесення шкоди умовам життя майбутніх поколінь; 4) забезпечення принаймні мінімального достойного рівня життя для кожного громадянина, поступове встановлення принципів соціальної справедливості та реалізації потреб громадян як умови досягнення сталого розвитку; 5) розвиток сучасних новітніх технік й технологій у всіх сферах життєдіяльності сучасної людини, які б забезпечували реалізацію її потреб та інтересів та створювали належні умови для її існування [25, с. 69]. Реалізація цих основних завдань і має становити предмет функціонування системи державного управління в умовах переходу до сталого розвитку. Це тим самим, характеризує безпосередній вплив принципів сталого розвитку на сучасні системи державного управління.

Найбільш поширеним підходом розуміння сутності сталого розвитку є підхід в межах якого сталий розвиток розглядається як стале економічне зростання та обороноздатність країни шляхом прийняття відповідних соціальних рішень органами державної влади за умови відсутності таких рішень у загальнопланетарному масштабі. Це безумовно ставить питання про стратегічну роль органів державної влади, які мають виступати головним суб'єктом прийняття та реалізації таких рішень, а з іншого боку передбачати ймовірні ризики за умови відсутності оптимізаційних механізмів реалізації відповідних рішень. Водночас, цікавою є думка представників Римського клубу *Д.Х.Медоуз*, *Д.Л.Медоуз* та *Й.Рандерса* висловлена в книзі "За межами росту", які вважають, що сталий розвиток суспільств, містить настільки потужний самоорганізаційний потенціал, що у кінцевому результаті це може привести до розпаду державно-управлінських структур [12]. З огляду на дану концепцію такий вплив сталого розвитку може виявитись руйнівним для сучасної системи державного управління. Іншого підходу дотримується *Г.Дейлі*, який вважає що утвердження принципів сталого розвитку має супроводжуватись комплексом взаємоузгоджених заходів забезпечення належної соціальної структури. До таких заходів на його думку варто віднести "значні соціально-економічні та суспільно-політичні перетворення, забезпечити які можливо лише за допомогою дієвих демократичних, ринкових, міжнародно-правових механізмів та інструментів" [26, С.132]. З точки зору вченого ці заходи мають охоплювати всі без виключення сфери людської життєдіяльності, пріоритетними серед яких є: досягнення суспільно-політичної, соціальної та фінансово-економічної стабільності; розвиток науки; скорочення війська та озброєння; ліквідація тероризму та "гарячих точок"; забезпечення міжнародної та міжконфесійної терпимості; збереження культурної, релігійної, мовної різноманітності світу стабілізація чисельності населення (вирішення демографічних проблем); подолання злиденності та голоду; збереження ресурсів; розроблення безпекових біотехнологій та запобігання техногенних катастроф; стимулювання високих технологій. По кожній із цих сфер національними державами та відповідними глобальними структурами у формі окремих міжнародних договорів прийняті відповідні рішення, спрямовані на їх розвиток. У такий спосіб, це підтверджує зміну предмету функціонування національних систем державного управління, які в першу чергу мають спрямовувати свою діяльність на здійснення відповідних заходів.

Наведені вище концепції та підходи до розуміння сутності сталого розвитку, подекуди мають взаємодоповнюючий, а подекуди й суперечливий характер, виходячи із цього їх варто розглядати як окремі напрями життєдіяльності суспільств у спрямуванні до забезпечення умов сталого розвитку. Саме ці концепції і визначають основні напрями діяльності органів державної влади та критерії ефективності функціонування системи державного управління загалом, яка й має виступати у ролі основного механізму регуляції потреб громадян та можливостей соціальної системи.

В межах нашого дослідження, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на двох основних аспектах розгляду даної проблематики, а саме значну методологічну цінність для нас становить аналіз сталого розвитку, як окремого стану системи здатної підтримувати стабільність своєї структури протягом тривалого відрізка часу, а також і стабільність функціонування самої системи державного управління, яка перебуває під впливом системи сталого розвитку. Саме тому, важливим теоретико-методологічним завданням є дослідити механізми саморегуляції системи державного управління в умовах впливу сталого розвитку. При цьому, відкритим залишається питання методології ідентифікації структурно-організаційних засад функціонування системи державного управління в умовах впливу сталого розвитку.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок (досліджень) у даному напрямі.

Таким чином, здійснений нами аналіз сутності сталого розвитку, дозволив чітко конкретизувати його зміст, у всіх його об'єктивних проявах, концептуальні суперечності у підходах реалізації його принципів, чітко ідентифікувати фактори впливу на функціонування сучасних систем державного управління, їх організаційно-функціональний потенціал по управлінню процесами сталого розвитку. Це безпосередньо ставить питання про пошук нових оптимізаційних моделей реалізації державного управління в умовах сталого інноваційного розвитку, що закладає перспективи для його подальшого розроблення в межах вітчизняної науки державного управління.

Список використаних джерел

1. Форрестер Дж. Мировая динамика. – М.: Мир, 2007. – 611 с.
2. Working group on California earthquake probabilities. Seismic hazard in Southern California: probable earthquakes, 1994 to 2024// Bull. Seism. Soc. Amer. 1995. V.85, N2. P.379-439.
3. Strategies for Sustainable Development. Editor Steve Moguire /An explanatory Handbook 276-440/640, McGill University, Faculty Management, Montreal, Canada, 2001 – 361 pages.
4. Егоров В.А., Каллистов Ю.Н., Митрофанов В.Б., Пионтковский А.А. Математические модели глобального развития. Л.: Гидрометеоздат, 1980. – 2008 - 192 с.
5. Порядок дій «Порядок денний на XXI століття» («Agenda 21») // Видавництво «Інтелсфера», К., 2000. – 359 с.
6. План дій на XXI століття, ухвалений на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 році. www.un.org/esa/sustdev/agenda21.htm або <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/agenda21toc.htm>
7. Стратегии устойчивого развития. Режим доступа: <http://www.exp21.com.ua/rus/arhiv/86/86-2.htm>
8. Transparency International по Индексу непрозрачности 2010 (<http://transparency.org.ru/CENTER/DOC/OpacityIndex2001.doc>).
9. Turcotte D. Fractals and Chaos in Geology and Geophysics. Cambridge Univ. Press, 1997 (Second Edition).
10. Барлыбаев Х.А. Глобализация: за и против устойчивого развития? – М.: Изд-во РАГС. – 262 с.
11. Reduction and predictability of natural disaster// Eds. J.B. Rundle, D.L. Turcotte, W. Klein/ Proceedings of the workshop "Reduction and predictability of natural disasters" held January 5-9, 1994 in Santa Fe, New Mexico. – 2005.
12. Западная экономическая социология: хрестоматия современной классики / Сост. и науч. ред. В. В. Радаев; Пер. М. С. Добряковой и др. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – 711 с.
13. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. М.: 1999. – 424 с.
14. Освіта для сталого розвитку. Освіта і наука на порозі третього тисячоліття: Тез. Міжн. Конгресу (до 50-ліття ЮНЕСКО). <http://www.unesco.org/education/desd>
15. Данилов-Данильнян В.И., Лосев К.С. Экологический вызов и устойчивое развитие. М.: 2000. -487 с.
16. Урсул А.Д. Переход России к устойчивому развитию. Ноосферная стратегия. М., 2008. - 483 с.
17. Романович А.Л. Перспективы развития и обеспечение безопасности: философско-методологические проблемы. М.: 2002. - 478 с.
18. Урсул А.Д., Урсул Т.А. Становление и сущность устойчивого развития // Введеннн в теорию устойчивого развития: Курс лекцій / Под ред. Н.М.Мамедова. М.: 2002. – 687 с.
19. Моисеев Н.Н. Алгоритмы развития. – М.: Наука, 1987. - 413 с.
20. Калінін В.Б., Єрмаков Д.С. і др. Сталый розвиток. Підручник. 2007. М.: 567с.
21. Философско-методологические основания устойчивого развития// Философия человека и процессы глобализации. Сборник научных трудов. СПб.: Издательство РХГА, 2006 – 678 с.
22. UNDP Policy Paper: How to make local development work.Selected practices from Europe and the CIS, UNDP, Bratislava, September, 2002.

23. Гор А. Земля на чаше весов. – М.: Республика, 1995.
24. Дрейер О. Н., Лось В. А. Экология и устойчивое развитие. Учебное пособие. М.: 2007. - 224 с.
25. Venkataramani A.S., Antonsen Jr.T.M., Ott E., Sommerer J.C. On-off intermittency: power spectrum and fractal properties of time series// Physica D. 1996. V.96. P.66–99.
26. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. К.: Інтелсфера, 2001. – 312 с.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"